

mi érintkezés nyelvi szerepe. Felébred viszont az öntudatos cseh nemzeti előretöréssel szemben defenzívába szorult csehországi németiség (osztrák identitáson túli) német-öntudata is. Maga a prágai professzori kar egyéni pozícióit is félti a paritásos cseh–német felosztás nyomán várható „szlavizálódástól”, hiszen a hallgatóság mind nagyobb hányada a cseh nép fiából kerül ki. Tizenöt év múltán az uralkodó „salamoni” ítélete értelmében az egyetemet a továbbiakban „annak megfelelően kell átalakítani, hogy egyrészt egy német, másrészt egy cseh egyetemet egyesítsen magában, egyként Károly és Ferdinánd neve alatt”. A rendelet szövege ügyesen megkerüli mind a „felosztás”, mind pedig az „alapítás” szófogalmát, lényegében azonban a képzési rend átfogó nyelvi megkettőzéséről szól – egy épülettömbön belül, két bejáratral. A történelmi struktúrából csak a könyvtár marad meg eredeti mivoltában. Fontos gesztus mégis a németiség felé: a fentiekkel együtt a cseh egyetem végzős hallgatóitól is megkövetelik a német nyelv olyan felsőszintű ismeretét, ami a jelöltet alkalmassá teszi állami szolgálatra. A teológiai kar esetében a szétválasztás majdnem tízéves haladékokat szenved Schwarzenberg prágai érsek, az egyetem korábbi rektora, dékán „jóvoltából”, aki a felosztást hevesen elutasítja. Az új éra a beszámolóik, visszaemlékezések tanúsága szerint valami egészen vigasztalan atmoszférát szül a kölcsönös elzárkózással, sőt – különösen német részről – az elfojtással. A korábbi eleven és termékeny együttműködés mind a tanári testületek, mind pedig a hallgatói csoportok között fokozatosan elhal. A német szekcióban utólag is inkább a teljesen különálló cseh egyetem vágyálma lebeg az érdekelték szeme előtt (nem felmérve annak talán még veszélyesebb voltát), ami később cseh oldalon tényleg elő is kerül, de a háborúig a terveknek már nincs kifizetési idejük. Valójában a megosztott Károly–Ferdinánd Egyetem politikai élete sem mentes később a hallgatóság különböző nemzeti és elvi-ideológiai csoportjainak viszálykodásától, amelyek a nagypolitika csatározásaihoz is mind szorosabban kapcsolódnak.

Prága és Csernovic késő-tizenkilencedik századi, huszadik század eleji egyetemi élete az élesedő nemzeti, nemzetiségi törekvések sodrában áll, a fejlődés mozzanatai ilyen szempontból a helyi adottságok számos eltérése mellett is tükörképei egymásnak. Csernovic német egyeteme rövid fennállása alatt, az egymást kölcsönösen kioltó etnopolitikai küzdelmek metszéspontján még elkerüli a nyelvek mentén végbemenő osztódást, ami Prágában – egymagában a cseh nemzeti előretörés nyomán – már a csernovici intézmény korai időszakával párhuzamosan végbemegy. A két folyamat markáns formában mutatja fel egyfelől a német nyelvi offenzíva lehetőségeit, másfelől kényszerű defenzíváját egyetlen hatalmi formáció két különböző régiójában, s egyben e nyelv egyszerre kulturális-integratív és politikai-instrumentális szerepét a közép-kelet-európai térségen belül. Ehhez képest teljesen más történet – nagyjában változatlan nemzetiségi megoszlás mellett – a csernovici egyetem románosítása és a prágai egyetem cseh kisajátítása 1918 után.

Komáromi Sándor

A lengyelországi sztálinizmus

Jarosz, Dariusz: O polskim stalinizme – polemicznie. = Więź, 2002. 2. no. 101–112. p.

Lengyel divat: az ország 1948 és 1953/54 közötti éveit a totális sztálinizmus időszakának szokták beállítani. Akkoriban – mondják – az ország valamennyi lakosának minimalizálnia kellett saját céljait, miközben „testestől-lelkestől” az állami célok szolgálatába kellett fognia magát. A társadalom elesettsége és gyengesége miatt, a terrornak és a represszióknak kitéve nem tett, nem is tehetett semmit ez ellen.

A szerző hangsúlyozza, hogy egy ilyen beállítás még a harmincas évek Szovjetuniójára nézve sem teljesen igaz, mert a legnagyobb sztálini repressziók idején sem tehetett a kisebbség (a párttagok) mindent a többség (a lakossági tömegekkel) szemben. Számítalan letagadott, a legutóbbi időkig agyonhallgatott példája van annak, hogy a „civil engedelmesség” ebben a demokráciához hozzá nem szokott országban sem volt „túlságosan fehér holló”, sőt a totális állam a terror ellenére meglepően gyenge lábakon állt”.

Hát még Lengyelországban! A parasztokhoz, életvitelükhöz, népi-vallási szokásaikhoz a hatalom annak ellenére sem tudott hozzáférni, hogy közülük az enormis beadási kötelezettségek elmulasztása és a kolhozok elleni tüntetéseik miatt majdnem 600 ezret ítéltek börtönbüntetésre. A túlnyomórészt parasztokból megnövekedett munkásosztály (1946-ban 900 ezer, 1955-ben 2 millió 240 ezer) a vegzálások ellenére is megtartotta faluról hozott szokásait (pl. a városi lakásokban is a konyhákban élt, óvta a tiszta szobát, a hagyományos ünnepeken nem ment dolgozni, hanem egyházi szertartásokon vett részt), s nem szakította meg falusi kapcsolatait. Időnként tüntetett is.

Noha az értelmiség behódoltatása kisebb tömegeinél fogva kisebb feladatnak látszott, a filosz és művész intelligencia mégis lépten-nyomon „borsot tört a hatalom orra alá”.

Egyébként a párttagság, különösen az alsó és középszinten dolgozók jelentékeny részével ezekben az években is „össze lehetett kacsintani”. A legkülönfélébb formái voltak annak, hogy a falusi, települési és üzemi pártállami vezetés összejátszott a közemberekkel. Falun pl. látszatkolhozok létesítésével, üzemekben a vallási megszorítások elszabotásával, általában a felsőbb pártszervek, mint mondták: „Varsó” félvezetésével.

Arról, hogy ezek az „összekacsintások” valóban közkeletűek voltak, mi sem tanúsodik eklatánsabban, mint az, hogy az államvédelem által bebörtönzöttek között jelentős arányban fordultak elő a párttagok, illetve a párt ifjúsági szervezetének tagjai.

A szerző a következőkkel zárja dolgozatát: „Vajon az elmondottak fényében a lengyelországi sztálinizmus kevésbé kegyetlenné válik-e, mint amilyen a valóságban volt. Ez egyébként nem volt a szerző intenciója. Mindössze azt gondolom, hogy nem szabad belőle abszolút rosszat kreálnunk. Bármennyire is paradox módon hangzik, az irányítók és irányítottak közötti kapcsolatok kölcsönös nyomásgyakorlásokból, engedékenységekből és kompromisszumokból álltak. Bennük mindkét félnek voltak olyan érvei, amelyeket a másik fél tekintetbe vett. Az a hiedelem, hogy „ők” „velünk”, minthogy államvédelem, katonaság, propagandaapparátus és népgazdaság állt a rendelkezésükre, mindent megtehettek, egyszerűsítés.”

Futala Tibor

Ukránok a lengyel állam történelmében

Serczyk, Władysław: Ukraińcy w dziejach państwa polskiego. = Przegląd Humanistyczny, 44. rok, 2000. 5. no. 17–26. p.

„Ha tisztességesen akarunk válaszolni arra a kérdésre, hogy a ruszinok és az ukránok milyen szerepet játszottak a lengyel állam életében – írja referált cikkünk neves lengyel szakértője, meg kell értenünk a két hasonló ütemben fejlődő nemzet sok nemzedéken át tartó szomszédságának jelentőségét, és le kell vonnunk ebből a szomszédságból a megfelelő következtetéseket. A kölcsönhatások nemcsak a határ mente lakosainak sajátosságait jellemezték, hanem a két egymás melletti ország uralkodóit is. Esetenként fordított helyzet alakult ki, amikor a szomszédviszály háborúban csúcspontot ért. Ez – hosszú szá-